OBSERVATIONS REGARDING THE LOCUTIONAL NOUN

Cecilia CĂPĂŢÂNĂ, Professor, PhD and Anamaria PREDA, Assistant Professor, PhD, University of Craiova

Abstract: We have tried to highlight that the noun takes precedence over the other phrasal elements and the characteristics of its behaviour. We have drawn attention to the lexicographical registering of phrases in general, and to noun phrases in particular.

Keywords: noun, compound, phrase, statute, lexicography

1. Pe baza *DILR*, am stabilit ponderea substantivului între clasele lexico-gramaticale. Din inventarul de 98.083 de cuvinte al dicţionarului, 65.999 sunt substantive, circa 67 % (pe locurile următoare, la mare distanţă, se plasează adjectivele: 23.390 de adjective, adică 28% şi verbele: 7203 verbe, 7,34%).

2. În ce priveşte ipostaza de element locuţional a substantivului, am constatat că este prezent în toate tipurile de locuţiuni. O statistică a componentelor morfologice cu statut de elemente locuţionale va indica frecvenţa superioară a substantivului.

2.1. În locuţiunile substantivale, provenite cum se ştie din locuţiuni verbale, substantivul este element obligatoriu. Toate substantivele componente sunt comune, simple sau derivate, flexibile şi aparţin clasei inanimatelor. Primul substantiv component e un derivat al verbului din locuţiunea verbală, cu sufixul –(*a, e, i, â*)*re*, iar al doilea substantiv are aceeaşi formă ca în locuţiunea-bază derivativă: *aducere aminte, încetarea din viaţă, darea în vileag, luarea la rost, luarea în seamă, inducerea în eroare, luarea peste picior, trecerea cu vederea, stingerea din viaţă, trecerea în nefiinţă*; *bătaie de joc, învăţare / învăţătură de minte, ţinere de minte, dare de seamă* ş.a.

Majoritatea locuţiunilor substantivale conţin două substantive, aflate în poziţie iniţială şi finală: *bătaie de joc, ţinere de minte, învăţătură de minte, (ne)băgare de seamă, punere la cale* ş.a. Mai puţine conţin doar un substantiv aflat în poziţie iniţială, urmat de un adverb: *aducere aminte, luare aminte, părere de rău, părere de bine.*

Cele mai multe substantive aflate pe primul loc în structura locuţională sunt derivate postverbale, fie infinitive lungi, cu sufixul –(*a, e, i, â*)*re*: *luare, aducere, băgare, învăţare, părere, ţinere, punere* ş.a., fie supine substantivizate: *datul, luatul, adusul, pusul, statul* (*pe gânduri*), *trasul* (*pe sfoară*) ş.a., fie derivate cu alte sufixe substantivale: *bătaie* (*de joc, de cap*), *aruncătură* (*de ochi*), *învăţătură* (*de minte*). În multe cazuri, locuţiunea substantivală are două variante, datorită substantivizării infinitivului şi a supinului: *aducerea aminte / adusul aminte, punerea la cale / pusul la cale, luarea aminte / luatul aminte, punerea la punct / pusul la punct, tragerea pe sfoară / trasul pe sfoară, tragerea la răspundere / trasul la răspundere, darea în vileag / datul în vileag* ş.a.

Câteva substantive componente, aflate pe poziţia secundă în structura locuţională şi-au pierdut autonomia lexico-gramaticală: *seamă, iveală, vileag, tiflă, hac.* Prin urmare, în româna actuală, statutul lor este acela de component locuţional, nu de substantiv. Altele sunt în uzul

BDD-V461 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 02:58:23 UTC)

românei actuale, făcând parte fie din lexicul fundamental: *cale, picior, minte, joc, gând, rost, vorbă, cuvânt,* fie din cel neologic: *eroare, revistă, tapet.*

2.2. Cu foarte puţine excepţii, locuţiunile adjectivale conţin un substantiv precedat sau urmat de prepoziţii, fără sau cu determinanţi: *de baştină, de comă, cu / fără folos, cu / fără noimă, în etate, la întâmplare, la toartă, din naştere, din oficiu, de toată isprava, în toată firea, sub orice critică*; *tot felul de, tot soiul de.* Ca determinante substantivale, participiile unor locuţiuni verbale sunt locuţiuni adjectivale. Conţin un substantiv în poziţie finală: *pus în aplicare, pus la punct, pus la cale, tras la răspundere, tras pe sfoară, avut în vedere* ş.a.

Există câteva locuţiuni adjectivale cu semnificaţie cantitativ-superlativă, care au o structură deosebită, incluzând un substantiv articulat nehotărât şi o prepoziţie postpoziţionată acestuia: *o groază de, un morman de, o sumedenie de, o puzderie de, o droaie de, o cârcă de, un vraf de*; *o mână de un pic de, o umbră de, o fărâmă de, o brumă de*.

Câteva locuţiuni adjectivale au două substantive, primul precedat de o prepoziţie, celălalt în genitiv sau în acuzativ prepoziţional: *în floarea vârstei, de mama focului, de amorul artei, în puterea vârstei, de ochii lumii, de râsul lumii, la ordinea zilei, la lumina zilei*; *la voia întâmplării, la mintea cocoşului, fiul ploii*; *cu stea în frunte, cu scaun la cap, cu capul pe umeri, cu dare de mână* ş.a.

2.3. Ca şi în locuţiunile adjectivale, în locuţiunile adverbiale, cu excepţia câtorva tipare, substantivul precedat de prepoziţie, fără sau cu determinant, e component de bază: *cu dificultate, cu predilecţie, în anasmblu, cu niciun preţ, în faţă, în gura mare, de pomană, în ultimă instanţă, din păcate, la un moment dat, pe picior greşit, peste aşteptări, prin viu grai, în caz contrar.*

Deloc neglijabile statistic şi cu un tipar productiv sunt construcţiile adverbiale cu repetiţie, în care un substantiv la singular nearticulat se repetă: *an de an*; *cap la / în cap*; *de la caz la caz*; *ceas de ceas*; *din colţ în colţ*; *cuvânt cu cuvânt*; *faţă în faţă*; *gând la gând*; *(din) gură în gură; iarnă de iarnă*; *literă cu literă*; *din loc în loc*; *lună de lună*; *mână de la mână*; (din) *mână în mână*; *din minut în minut*; *din moment în moment*; *noapte de noapte*; *ochi în ochi*; *din om în om*; *din oră în oră*; *oră de oră*; *pas cu pas*; *picior peste picior*; *punct cu punct*; *rând pe rând*; *săptămână de săptămână*; *seară de seară*; *din timp în timp*; *umăr la umăr*; *în veci de veci*; *din vorbă-n vorbă* ş.a.

2.4. Şi în locuţiunile verbale, cu excepţia a două tipare (unul cu adjectiv: *a o face lată*, celălalt, cu adverbe: *a da înapoi,a-şi aduce aminte, a lua aminte* ş.a.), substantivul e component obligatoriu: *a lua loc, a avea parte, a o lua la fugă, a bate câmpii, a avea de gând, a ţine minte, a-şi bate joc, a pune la punct, a face faţă* ş.a.

2.5. Cel mai frecvent component al locuţiunilor prepoziţionale e tot substantivul. Acesta apare precedat de prepoziţie: *sub aspectul, pe / în baza, pe calea, în ciuda, în / din faţa, în favoarea, în / de-a latul, în locul, în privinţa, pe spezele, în / pe urma, în vederea* ş.a., demarcat de două prepoziţii: *în acord cu, pe bază de, în calitate de, în / la caz de, în conformitate cu, în curs de, în loc de, la un loc cu, în funcţie de, în urmă cu, cu privire la, în raport cu / de, cu referire la, în timp de* sau urmat de prepoziţie: *faţă de, faţă cu, vreme de, timp de*;

2.6. În locuţiunile conjuncţionale, substantivul ocupă fie un loc median, între componente (prepoziţie + substantiv + conjuncţie / relativ): *din cauză că, din pricină că, în caz că, în loc să, pe motiv că*; *de vreme ce, din moment ce, în timp ce, în vreme ce, pe dată ce,*

BDD-V461 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 02:58:23 UTC)

pe măsură ce, fie locul final: *în schimb, în concluzie, în consecinţă, cu alte cuvinte, prin urmare; în ce fel, în ce chip, cât timp, câtă vreme, de câte ori, pe câtă vreme* ş.a.

2.7. Substantivul e component şi al locuţiunilor interjecţionale: *ce / pe / la dracu!, Doamne Dumnezeule!, dragă Doamne!, drăgăliţă Doamne!, Doamne fereşte!, Doamne iartă-mă!, la / pe / ce naiba!, Maică sfântă / precistă!, măiculiţa mea!, pentru Dumnezeu!, slavă Domnului!, păcatele mele!,vezi Doamne!*

3. 1. Comportamentul substantivului locuţional este, de cele mai multe ori, diferit de cel al unui substantiv nelocuţional. Forma substantivului locuţional nu variază în raport cu categoriile gramaticale de număr, caz şi determinare, aşa cum se întâmplă în cazul substantivului nelocuţional: *Are de **gând** să plece., *Are de un gând să plece., *Are de gândul ..., *Are de gânduri să ...* vs *Ce gând are?, Ce gânduri are?, Are un gând., Are nişte gânduri ascunse.*; *A lua-o la **picior**., *A luat-o la picioare.* vs *Îl doare piciorul / un picior.*; *Stau de **vorbă**., *Stau de vorbe., *Stau de o vorbă.* vs. *Te-a durut vorba lui / te-au durut vorbele lui.*; *I-a tăiat **macaroana**., *I-a tăiat macaroanele.* vs *Fierbe macaroanele., A luat o macaroană să vadă dacă a fiert.*; *Au strigat **într-un glas**., *Au strigat în multe glasuri., *Au strigat în glas.*; *Era scos din **minţi.,** *Era scos din minte.*; *L-a pus pe **gânduri** plecarea ta., *L-a pus pe gând plecarea ta.*; *A fost un incendiu de **proporţii**.,*A fost un incendiu de proporţie.*; *Tehnologiile de ultimă **oră**., *tehnologii de ultime ore*; *E un om cu **scaun** la **cap**., *Sunt oameni cu scaun la capete., *Sunt oameni cu scaune la capete.*

3.2. În unele locuţiuni se păstrează forme flexionare învechite sau ieşite din uz: *câmpi – a bate câmpii, a-şi lua câmpii; roate – a pune pe roate, a băga beţe în roate, a da roate, a fi pe roate, a merge ca pe roate*; *fuguţa – a da fuguţa, fuga-fuguţa*; *binişorul – cu binişorul, a lua cu binişorul, şezi binişor!*

3.3. În cvsilocuţiuni, formate dintr-un verb-suport şi un substantiv, componentul verbal poartă morfemele predicativităţii, iar cel substantival imprimă semnificaţie grupului respectiv. Verbul-suport *a face* este prezent în numeroase cvasilocuţiuni. Le numim astfel, deoarece construcţia e unitară din punct de vedere semantic, dar substantivul-component are autonomie lexico-gramaticală: *a face greşeli / o greşeală / aceeaşi greşeală / greşeli copilăreşti*. Există semne de locuţionalizare a grupului care constau în restrângerea capacităţii de dominare a substantivului în anumite contexte: *vă fac legătura cu, au făcut schimb de adrese, mi-am făcut socoteala că..., a făcut abstracţie de..., face umbră pământului, fă paşi!, face multe / puţine concesii / complimente / cumpărături / fasoane / glume / mofturi / năzdrăvănii*; *face* multă / oarecare / puţină *avere / băşcălie / linişte / lumină / concurenţă / treabă / pagubă / risipă.*

3.4. Ca element locuţional, substantivul apare în următoarele ipostaze:

- la singular nearticulat: *în loc de, în loc să, a pune la cale, a ţine minte, a lua loc, cu cap, la întâmplare*;

- la singular articulat hotărât: *a face plinul, a da onorul, de-a rândul, la anul, cu amănuntul, cu preşul, cu carul, pe naiba, în ciuda*;

- la singular articulat nehotărât: *într-un final, într-o veselie, într-o frenezie, o sumedenie de, o groază de, într-o vreme, într-o rână, de-o seamă*;

- la singular articulat hotărât, cu determinant adjectival (inclusiv numeral cu valoare adjectivală): *de toată jena, de mai mare dragul, de tot rahatul, la mâna a doua, cu braţele întinse, cu tot dragul*;

BDD-V461 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 02:58:23 UTC)

- la singular nearticulat, cu determinant adjectival: *de ultimă oră, în aşa hal, de viţă nobilă, cu sânge rece, pe picior mare, de primă mână, de neam prost*;

- la plural nearticulat: *în draci, a sta pe gânduri, de proporţii, din păcate, pe capete, sub aşteptări, de milioane*;

- la plural articulat hotărât: *cu lunile, a-şi lua câmpii, a bate câmpii*;

- la plural articulat nehotărât: *bătut în cuie, a lua la întrebări, înaintat în zile, a pune pe butuci, a pune pe roate, ieşit din minţi*;

- la plural nearticulat, cu determinant: *în doi peri, la bani mărunţi, între două vârste, în doi timpi* ş.a.

3.5. Cel mai important criteriu în acordarea statutului locuţional este pierderea totală sau parţială a autonomiei morfosintactice a substantivului component. În oricare dintre combinaţiile libere ale unui substantiv, acesta îşi menţine intactă capacitatea de funcţionare: *A găsit **un loc** de muncă în străinătate.*; *Găseşte **locuri** de...*; *A găsit **locul** de muncă potrivit...*; *A găsit **nişte locuri** de muncă...*ş.a.m.d. În schimb, în locuţiune, substantivul are o unică formă, fiind invariabil: *A luat loc lângă tine. *A luat locul lângă tine. *Au luat locuri...* Disponibilităţile combinatorii ale unui substantiv sunt reale într-o îmbinare liberă: *Au jucat un joc / jocul numit.../ acest joc / nişte jocuri / jocurile preferate.*, în vreme ce, în locuţiuni, ori se anulează: *bătaie de joc /*bătaie de un joc / *bătaie de jocul preferat*, ori se restrâng într-un mod evident până la anulare: *are nevoie / are mare / puţină nevoie de...*; (animal) *de povară / * de mare povară*; (e cam) *din topor / *din acest topor*; (este) *dintr-o bucată / *din această bucată* ş.a.m.d.

3.6. Statutul locuţional se datorează şi sensului unitar lexico-gramatical pe care o îmbinare de cuvinte l-a dobândit şi l-a fixat într-un anumit context. Aceeaşi combinaţie de cuvinte este când locuţională, când nelocuţională, în funcţie de context. Iată, de pildă, cum semantica aceleiaşi secvenţe lexicale e diferită în raport de funcţionarea ei de ansamblu sau nu într-un anume context: *Am fost **de faţă***. cf. *săpun **de faţă***; *E **în stare** de orice.* cf. ***În stare** lichidă…*; ***A dat cu piciorul** „a ratat” unei şanse unice.* cf. ***A dat cu piciorul** în uşă*; *Spectacolul **are loc** în sala…*cf. *Ea **are loc** la masă lângă tine*; *Să nu faci asta, **Doamne fereşte!*** cf. ***Doamne, fereşte**-mi copilul de necazuri!*; *Documentul ar putea **face lumină** „elucida, clarifica” în acest scandal* cf. *Şi o lumânare **face lumină**, dar slabă*; *Filmul **a făcut valuri** „a produs o impresie puternică” la festival* cf. *Orice vapor **face valuri**; **A pus mâna** „a luat, furat, dobândit” pe avere* cf. ***A pus mâna** pe calorifer*; ***Din păcate** „din nenorocire, din nefericire, spre regretul...”, a învins orgoliul* cf. *Şi-a mai spălat unele **din păcate**, nu pe toate*; ***Din întâmplare** „pe neaşteptate, pe nepregătite, surprinzător”, s-a trezit erou* cf. *N-a reţinut nimic **din întâmplare**; Cântă **după ureche** „fără partitură”* cf. *Şi-a dat părul **după ureche**; L-**a făcut praf** „a distrus” pe preşedinte* cf. *Pe drumuri neasfaltate, maşinile **fac praf**; Să nu pleci cu maşina la ore **de vârf** „când traficul e aglomerat”* cf. *Urcase mult şi se apropiase **de vârf*** ş.a.

3.7. Din punctul de vedere al funcţionării sintactice, cele mai multe substantive locuţionale nu admit niciun determinant: *a pune la cale, a sta pe gânduri, a ţine minte, a lua loc, a lua parte la, a lua la bătaie* etc. Există însă substantive cu o anume determinare obligatorie: *pe cont propriu, pe termen scurt, pe nepusă masă, în altă ordine de idei, ultimul răcnet, a dat în mintea copiilor, în scurt timp, de râsul lumii, cu tragere de inimă, învăţătură de minte.*

BDD-V461 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 02:58:23 UTC)

3.8. Deşi dicţionarele explicative româneşti acordă încă statut substantival cuvintelor: *vileag, dodii, ghiotura, iveală, hac, furori, seamă, pomeneală, pripas, rână, berbeleacul, ghes, bineţe, baştină, ananghie, pomină, răspăr, tăgadă, tiflă, valmă* ş.a., am constatat că utilizarea lor e realmente dependentă de termenii colocanţi, cu care formează locuţiuni: *a da în vileag, în dodii, cu ghiotura, a scoate la iveală, a da la iveală, a-i veni de hac, de-o seamă, a lua seama, pe seama, a băga de seamă, a băga seama la, a ţine seama de, a lua în seamă, nici pomeneală, de pripas, într-o rână* ş.a.

La unele dintre acestea, *DOOM*-ul precizează corect că apar în locuţiuni: *ghiotura, lături, seamăn, berbeleacul, baştină, pomină, răspăr, van* ş.a., la altele însă, incorect, în expresii: *seamă, vileag, bineţe, valma* ş.a.

În virtutea „inerţiei", *DOOM-ul* înregistrează încă, la unele dintre acestea, forme flexionare de genitiv şi dativ articulat, adăugând uneori precizarea referitoare la uzul „rar": *iveală, ivelii*; *izbelişte, izbeliştii*; *precădere, precăderii*; *privinţă, privinţei*; *neştire, neştirii*; de singular şi plural: *pripas, pripasuri*; *sponcă, sponci*; *toi, toiuri*; de singular, plural şi genitiv-dativ articulat: *ananghie, ananghii, ananghiei*; *furoare, furori, furorii*; *tăgadă, tăgade, tăgadei*; *tiflă, tifle, tiflei.*

Concluzii

1. Substantivul e prezent în toate tipurile de locuţiuni.
2. Comportamentul substantivului locuţional se caracterizează prin flexiune incompletă în raport cu categoriile sale gramaticale şi se deosebeşte astfel de cel al unui substantiv nelocuţional.
3. Dicţionarele continuă să acorde statut substantival unor cuvinte care apar doar în locuţiuni, deci sunt componente locuţionale.
4. Când statutul locuţional e cert, substantivul component este element locuţional.
5. Dacă un asemenea substantiv şi-a pierdut autonomia lexico-gramaticală (v *seamă, vileag, iveală, toi, hac* ş.a.), este **doar element locuţional.**
6. Dicţionarele explicative româneşti includ în inventar un număr mic de unităţi frazeologice, adesea învechite, ieşite de multă vreme din uz, în detrimentul celor cu frecvenţă ridicată în comunicare (în *DEX* 2012 e înregistrată *a da în undă,* dar nu apar *a da drumul, a da voie*).
7. Tratarea lexicografică a unor asemenea substantive locuţionale trebuie să fie unitară. Propunem statutul de **formant locuţional** sau **component locuţional** pentru substantivele de sub 5, iar, la celelalte, înregistrarea locuţiunilor în care apar.

Bibliografie

Boroianu, Ioana, *Conceptul de unitate frazeologică; tipuri de unităţi frazeologice* I şi II, în LL 1 şi nr. 3, 1974.

Bucă, Marin, *Marele dicţionar de expresii româneşti*, Bucureşti, Meteor Press, 2012.

Căpăţînă, Cecilia (coordonator), *Dicţionar invers al limbii române,* Bucureşti, Editura Niculescu, 2007.

Căpăţînă, Cecilia, *Elemente de frazeologie,* Craiova, editura Universitaria, 2007.

BDD-V461 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 02:58:23 UTC)

Căpăţînă, Cecilia, *Instantanee lingvistice*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 2009.
DELR = Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti, Iaşi, Mydo Center, 1997.
DEX = Dicţionarul explicativ al limbii române, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2012.
DSL = Dicţionar de ştiinţe ale limbii, Bucureşti, Editura Nemira, 2001.
DOOM^2*= Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, EA, 2005.
Dimitrescu, Florica, *Locuţiunile verbale în limba română*, Bucureşti, EA, 1958.
GA = Gramatica limbii române, Vol. I, II, ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Tiraj nou, Bucureşti, EA, 1966.
GALR = Gramatica limbii române, Vol. I *Cuvântul*, II, *Enunţul*, Tiraj nou, revizuit, Bucureşti, EAR, 2008.
Hristea, Theodor, *Frazeologia şi importanţa ei pentru studiul limbii române*, în LL 1/1984.
Mărănduc, Cătălina, *Dicţionar de expresii, locuţiuni şi sintagme ale limbii române,* Bucureşti, Editura Corint, 2010.
Mărănduc, Cătălina, *Consemnarea în dicţionare a unutăţilor frazeologice,* în *Lucrările celui de-al treilea simpozion internaţional de lingvistică,* Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2010, p. 257-267.
Pană Dindelegan, Gabriela, *Locuţiuni sau grupuri sintactice libere* (*analizabile*) ?, în LL 1/1991.
Şovar, Andreea, *Construcţii cu verbe-suport în limba română,* în *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării,* Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2008, p. 155-161.
Tomici, Mile, *Dicţionar frazeologic al limbii române,* Bucureşti, Editura Saeculum Vizual, 2009.

BDD-V461 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 02:58:23 UTC)